

Személy, személyiség és etikai praxis

Michael Quante 2007-ben megjelent könyvében¹ roppant érdekes elemzéseket találunk a modern individuális létezés mibenlétének sok tekintetben újragondolandó kérdéskörében. A szerző a személy és a személyiség mibenlétére adandó – a kötet végén több vonatkozásban tudatosan nyitva hagyott – választ/válaszait az életformánk alapvonalainak meghatározására tett kísérlettel kapcsolja össze. Vizsgálódásai kiindulópontját a köznapiság gondolkodás evidens belátásai inspirálják. Több összefüggésben is hangsúlyozza: nem a filozófiai originalitásra való törekvés vezet, hanem a mindennapi gondolkodás előzetes megfontolásai és etikai gyakorlatunk artikulálásának szándéka.² Ez a filozófiai igény mégsem tűnik kevésnek, sőt, az elemzés során egyre inkább nyilvánvalóvá válik, amit a könyv végén *explicite* is megfogalmaz: szisztematikus filozófiai igény movitálja.³ Az utolsó oldalakon jelzett három nagyobb témakör ennek jegyében nyer megfogalmazást: a személyes élet, amely ennek a kötetnek a témája, illetve a később kidolgozandó témák, a személyiség autonómiája és a felelősség kérdése. Ugyanakkor a szerző elhatárolódik az extern rendszeralkotási törekvésektől.⁴ Módszertanilag is érdekes megoldással találkozunk ebben a kötetben: nem hagyományos, extern-szisztematikus munkát, nem is történeti beállítottságú elemzést veszünk a kezünkbe, de nem is mindenek fölött originalitásra törekvő, valóságidegen, okoskodó-bölcsekedő elmélkedéseket. Ehelyett a főleg angolszász kortárs filozófiákban zajló különféle vitákban felmerült szempontokra, megfontolásokra, érvelésekre koncentrálnak, ösztönzést merítve belőlük és saját megfontolásaihoz is hasznosítható érveket találva bennük. Eme megfontolásokat és argumentumokat aztán saját szisztematikus álláspontja rögzítésére, elhatárolására és specifikálására alkalmazza. Ez a módszer mindenképpen termékenynek bizonyul.

Quante a személyiséget az emberi életforma centrális, az etikai praxist fundamentálisan formáló-befolyásoló komponenseként értelmezi. Az életformát mint emberként és egyúttal személyiségként való létet fogja fel, szem előtt tartva a személyiség autonóm, egyszersmind szociális lény mivoltát. Mindezt nemcsak mindennapi gondolkodásunk, beszédmódunk és életvívásunk támasztja alá, hanem igényes, korszerű és szisztematikus filozófiai

¹ Michael Quante: *Person*. Walter de Gruyter Verlag, Berlin–New York, 2007.

² I. m. 23.

³ I. m. 194–196.

⁴ I. m. 23.

állásponttal is megerősíthető értelmezésről van szó. Úgy tűnik: a személy vagy a személyiség fogalmának használata a köznapi nyelvben (jelen esetben a németben) nem annyira elterjedt, mint amennyire a hozzá tartozó fogalmi tartomány igényelné. Arról a tartományról van szó, amelyben többé-kevésbé tudatosítjuk, hogy a modern társadalom egyedei életüket saját maguk által (is) választott értékkepzetek és élettervek mentén vezetik. Mindnyájan törekszünk arra, hogy szociális környezetben ugyan, mégis individuális életet alakítsunk ki, ezt az életet saját biográfiánkká rendezzük, s kidolgozzuk saját személyiségünket. Szeretnénk, hogy mindezt mások is elismerjék. Az ember mint személy rendelkezik olyan tulajdonságokkal, mint a racionalitás, az öntudat, a létezés időbeli kiterjedése, amelyek alapot képeznek ahhoz, hogy az emberek saját magukat és másokat is etikai és jogi státusszal ruházzák föl. A mai etikai viták viszonylatában is hangsúlyozza a szerző, hogy a személy és a személyiség újragondolandó kérdései mélyen érintik az etika (újabb) meg-alapozási problémáit.

Az elemzés egyik centrális fogalma az identitás, amely Quante szerint ugyancsak újragondolásra szorul. A. Rorty már 1976-ban identitásokról beszélt.⁵ A személyiség a személy fogalmának megvilágítása szempontjából perdöntő fogalom, mivel olyan tulajdonságokra és képességekre utal, amelyek segítségével valamely entitást megillet a személy-státusz. Nem valamely meghatározott, egyedi tulajdonságról van szó, hanem tulajdonságok és képességek komplex együtteséről – nem csak episztemológiai, hanem konstitutív értelemben is. Ezen a ponton is fordulhatunk a mindennapi gyakorlat-hoz, jóllehet megélt etikai praxisunk olyan fundamentumra alapul, amely ebben a praxisban magában nem kerül tematizálásra.⁶ Mégis: értelmesnek tűnik a személyes lét elemeit, amelyeket az etikai praxisban fellelünk és amelyekre cselekvéseinket alapozzuk, a személyiség-koncepció számára is konstitutív feltételnek elfogadni. Ebbe a körbe tartozik a szinkron és a diakron egység kérdése, illetve az a dilemma, hogy vajon valamely entitás két különböző időpontban önmagával azonosnak tekinthető-e, és ha igen, milyen feltételek mellett. Ennek kapcsán kortárs orvosetikai és bioetikai kérdések sora is felmerül. Vajon az, aki visszafordíthatatlan kómában fekszik egy kórház intenzív osztályán, ugyanaz a személy marad-e azzal, aki azelőtt volt? Vagy a nemi azonosság megváltoztatására irányuló orvosi beavatkozás után lehet-e ugyanarról a személyről beszélni? Ezekben az esetekben mindennapi intuíciónk nem mindig igazít el bennünket. Filozófiai elemzések viszont adhatnak olyan eligazítást, amelyeket vissza lehet kapcsolni a köznapi gondolkodáshoz és az etikai gyakorlathoz.

⁵ A. Rorty (Hrsg.): *The Identities of Persons*. University of California Press, Berkeley, Los Angeles – London, 1976.

⁶ Quante: i. m. 8–9.

A második fejezetben azt a kérdést teszi fel a szerző, hogy mely tulajdonságok és képességek alapján lehetséges egy entitást személynek tekinteni. A feltételek sorbavételekor a deskriptív-szortírozó eljárást alkalmazza, szándékosan kerülve a preskriptív eljárást. Érveket hoz fel amellet, hogy a deskriptív eljárás releváns a személlyel kapcsolatos etikai kérdésfeltevések szemszövegéből. Nem egyetlen tulajdonság vagy képesség jellemzi ezt az entitást, hanem ezek sokasága, amelyek ugyanakkor valamilyen módon kapcsolódnak egymáshoz. Ez a kapcsolódás nem csak episztemológiai szempontból érdekes, hanem konstitutív jelentőségű a személyiség számára. Ebben az összefüggésben vezeti be a szerző a *person-making characteristics* terminust, amely személy-konceptiójának egyik kulcsfogalma lesz.⁷ A napjainkban éles vitákat kiváltó élethez való jog, beleértve az élet kezdetének és végének vitatott kérdéseit, szerinte azon etitásokat illeti meg, amelyek személyekként kvalifikálhatók. A deskriptív eljárás nem helyezi hatályon kívül az etikai kérdéseket. Mivel a szóban forgó entitások csak tulajdonságok és képességek fennállása esetén képesek személyként viselkedni, azaz cselekvési terveket, életterveket, önértelmezéseket kidolgozni, ezért a személyes autonómia kérdését *indirekt etikai státusz* illeti meg.⁸ A „bioetikai guillotine” veszélyét nézete szerint egy komplex etika kidolgozása képes elhárítani.

A személyiség feltételeire irányuló kérdést egy – korántsem teljes – lista felállításával válaszolja meg a szerző. Dennettel vitába szállva, a propozicionális beállítottságot nem tisztán megfigyelői perspektívából, kauzális és funkcionális összefüggésekből értelmezhető megismerési pozíciónak tekinti, hanem olyanak, amely tartalmaz egy hermeneutikai alapállást is⁹ – éppen azért, mert racionális vonatkozások és értelem után kutatunk. Ezt a hermeneutikai perspektívát nevezi Quante résztvevői perspektívának, amely konstitutív a személy propozicionális beállítottsága számára, mert normatív és értékelő jellegű. Ez a jelleg ugyanakkor nem zárja ki a propozicionális beállítottság realista értelmezését. A propozicionális beállítottság sajátossága a reflektáló jelleg, amely specifikusan személyeket jellemez. A személy rendelkezik továbbá időtudattal, és tudomása van saját kiterjedt létezéséről. Értékelő viszonya van saját magához. Képesnek kell lennie életformájában bizonyos konzisztenciát és koherenciát felmutatni. A személyek nem csak *rendelkeznek (haben)* az élettel, hanem életvezetés (*führen*) jellemzi őket: saját kívánságaik, vágyaik és értéképzeteik szerint vezetik életüket. A személy saját magához való gyakorlati viszonya szempontjából centrális *az időbőz való viszonyulás* kérdése. Ennek egyik aspektusa a diakrón egység kérdése: vajon milyen feltételek mellett tekinthető az x időben létező szubjektum azonosnak az y időben létező szub-

⁷ I. m. 17–19.

⁸ I. m. 22.

⁹ D. C. Dennett: Conditions of Personhood. In A. Rorty (Hrsg.): i. m. 175–196.

jektummal? Ez a megfigyelői perspektíva kérdésfeltevése. Az időtudat másik aspektusa saját időbeli kiterjedtségünk tudata, amely képessé tesz bennünket arra, hogy mint személyek strukturáljuk életünket, életrajzként rendezzük azt.

A személyiség meghatározása során alkalmazott deskriptív-szortírozó eljárást Quante kiegészíti azzal az észrevétellel, hogy a szóban forgó képességek és tulajdonságok intern kapcsolatban állnak a normativitással, az értelem- és értékdimenziókkal, amelyek a tisztán deskriptív eljárásban nem kerülnek alkalmazásra.

E fejezet egyik fontos tézise, hogy a személy a személyiség számára konstitutív kritériumokat jelentő, átfogó fogalomként értendő. Ez a fogalom azonban szükségképpen formális: tartalmilag csakis antropológiai és kulturális variánsokban adható meg. Az individuális életformák tovább színezik ennek a formális fogalomnak a tartalmait.¹⁰ A személy fogalma nem rendezhető fokozatokba, szemben a személyiséggel, aki lehet kevésbé fejlett, kevésbé stabil vagy éppen kidolgozott és/vagy stabil személyiség. A személyiséghez közvetlenül kapcsolódnak etikai aspektusok, a személy fogalmához viszont nem.

A harmadik fejezet behatóan foglalkozik Locke-nak a személyes identitásra vonatkozó meghatározási javaslatával.¹¹ Locke megkísérli leválasztani a személy egységének kérdését a metafizikai és teológiai kérdésekről azért, hogy semleges ontológiai bázist nyerjen etikai és jogi praxisunk tisztázása számára. A személy diakrón egysége kizárólag a személy öntudatában vizsgálható kérdés lesz, pontosan ezért nyer első személy-karaktert a személy egysége Locke-nál. A szubsztanciáról való leválasztást Quante függetlenségi tézisznek nevezi, a személyes egység belső komplexitását pedig komplexitás-tézisznek. A Locke-fejezet átvezet a személy egységére vonatkozó szisztematikus kérdésfeltevéshez, amely a következő fejezetek tárgya. Először a személyes identitás első személyű, egyszerű elméletét veszi górcső alá, azzal az eredménnyel, hogy a személyek diakrón egysége számára konstitutív feltételek kielégítő elemzése nem lehetséges extern, az első személyű perspektívát transzcendáló kritériumok figyelembe vétele nélkül. Extern kritériumokon a mentális szférán kívüli területeket és relációkat, illetve a szociális feltételeket érti, amelyek ugyancsak konstitutívak a személy feltételeinek meghatározása számára.

Az ötödik fejezetben – az egyik legnehezebb szövegrészben – mutatkozik meg a legvilágosabban a megfigyelői perspektívának való elköteleződés és a köznapi gondolkodás összekapcsolása. Mindennapi praxisunk egy sor jól

¹⁰ Quante: i. m. 33.

¹¹ John Locke: *Essay Concerning Human Understanding* (1694). Magyarul: *Értekezés az emberi értelemről*. Osiris Kiadó, Budapest, 2003.

artikulálható intuíciót tartalmaz a személyre és a személyiségre vonatkozóan. Ezen artikuláció folyamán a személy egységére irányuló kérdés a személyiség struktúrájára vonatkozó kérdéssé transzformálódik. A személyiség aktív és értékelő jellegű, ami viszont azt jelenti, hogy a megfigyelői perspektívát felváltja a résztvevői perspektíva. Az első perspektíva számára fontos hozadék, hogy sem a világunkban érvényes szabályok, sem az emberi életnek a személyek számára jellemző aspektusai nem játszhatnak szerepet a személy egységének meghatározásakor. Ez a perspektíva alapvetően más, mint köznapitudatunk és világunk perspektívája. Mindennapi intuícióinkat és kijelentéseinket a világunkban fennálló tényállások formálják. Lehet, hogy ezek kontingensek, fogalmaink mégis rá vannak utalva az emberi életforma keretfeltételeire, hiszen ezek a fogalmaink számára implicit alkalmazási feltételek. A gondolatmenet szkeptikus eredményre jut: a személy mint olyan számára nem létezik a diakron egység semmiféle olyan feltétele, amely megfigyelői perspektívából lenne megadható.¹² Egyetlen kiútnak a résztvevői perspektíva bevezetése tűnik, amely a személyiség struktúrájának kérdéséhez vezet, és értékelő-normatív elemeket hoz be a vizsgálódásba. Ezt a fordulatot azonban egy kitérő előzi meg, ahol Quante az *emberi* személyek egységének feltételeire kérdez rá: a hatodik fejezet az emberi perzisztencia kérdését tárgyalja.

Az egész vizsgálódás egyik motívuma a szerző megfogalmazása szerint, hogy kidolgozza az emberi személyek egységének biológiai koncepcióját. A biológiai tétel abból a kérdésből indul ki, hogy mi van akkor, ha nem a személy, hanem az ember fogalmának segítségével kérdezzük rá az egységre. Ám a biológiai tételt a már felállított adekvátsági kritériumokon kell mérni. Ez az alábbiakat jelenti: amennyire lehet, összeegyeztethetőnek kell lennie mindennapi intuíciókkal, magyarázatot kell adnia arra, hogy mindennapi praxisunk folyamán normális körülmények között hagyatkozhatunk a diakron időbeliségre az emlékezésben és az anticipálásban, valamint egységteremtő relációkat kell tartalmaznia, amelyeket az aktuális világban stabilitás és szabályszerűség jellemez, továbbá informatívnak kell lennie mindennapi praxisunkat illetően, egyszersmind illeszkednie kell az emberi személyekre vonatkozó természettudományos ismeretekhez.¹³

Ezért a személy egységére irányuló kérdés módosul: az *emberi* személyek egységének keresése váltja fel. Az emberi személyek egységét nem a személylétből, hanem az emberlétből vesszük. A perzisztencia fogalma arra utal, hogy az emberi személyeket térben-időben kiterjedt organizmusoknak fogjuk fel, a személylétet megkülönböztető sajátosságokat kikapcsolva. Ez a biológia filozófiája, és a természettudományok felé is nyitottá teszi az egész problémakört. Az organizmus fejlődése természettudományos törvényszerűségek alap-

¹² Quante: i. m. 102.

¹³ I. m. 104.

ján írható le, az élet kezdetétől a halálig. E törvényszerű összefüggések függetlenek a szociális vagy a nyelvi konvencióktól. Ezen a fundamentumon garantálható az értéképzeteinktől és normáinktól való függetlenség, feltéve, hogy szem előtt tartjuk a megfigyelői és résztvevői perspektívák, illetve a természet- és szellemtudományok megkülönböztetését. Ebben a relációban nem implikáljuk azt, hogy csakis emberek lehetnek személyek. Sőt: az emberi organizmus a korai életstádiumokban nem személy, még nem rendelkezik a személyiség számára szükséges tulajdonságokkal és képességekkel. Az emberi organizmus tovább egzisztálhat akkor is, ha már megszűnt személynek lenni. Ebben a relációban alapvető fontosságú az ember-lét, a személy-lét viszont nem.

A hetedik fejezet Parfit provokációjához kapcsolódik: „Identity is not what matters in survival”.¹⁴ Parfit érdeme, hogy láthatóvá tette a személy-lét aktív és értékelő dimenzióját. A Parfit által felvetett kérdések nyomán jut el Quante azon szisztematikus téziséhez, miszerint szükség van az individuális személyiség koncepciójára és a személyiség struktúrájának mint életformának az értelmezésére. Osztja Parfit nézetét, hogy a tovább-egzisztálásban nem az identitás az igazi kérdés. Parfit e felvetésében Quante szerint az a lehetőség kínálkozik, hogy gyengítsük halálfélelmünket. Parfit javaslata mögött tehát nagy horderejű egzisztenciális kérdéseket találunk. A személyiség praktikus dimenziója kerül ezáltal előtérbe, ami nyereség Quante koncepciója számára. A szerző különbséget tesz a Parfit-féle „what matters” ontológiai és érvényességi értelme között. Az érvényességi jelentésen belül merül föl az etikai kérdés: vajon a tovább-egzisztálás elengedhetetlen tényezője-e a jó életnek a személyes autonómia szemszögéből?

Etikai és morális állásponton nem csak a racionalitás, hanem a jó és az igazságos is érvényes kritériumok. Parfit nyomán különbséget tesz Quante a prudenciális értelemben vett okosság, valamint a kívánság és akarás okossága között. Egyik alapvető ellenvetése Parfittal szemben, hogy gyakorlati beállítottságaink nála alapvetően inperszonális jellegűek és morális természetűek, amiben a világtól való függetlenség jelenik meg. Quante szerint ez tipikus túláltalánosítás, amelynek valódi motívuma egoizmusunk és a saját halálunktól való félelem. A lényeges hozadék abban van, hogy a Parfit-féle provokációval folytatott vita során a személyes életforma praktikus dimenziója és a személyiség centrális aspektusai kerülnek előtérbe. Ebben az összefüggésben a személyes élet struktúráját önmagunkhoz való aktív és értékelő viszonyként foghatjuk fel. További nyereség, hogy különbséget lehet tenni az identifikáció mint olyan és a valamivel való identifikáció között.

A nyolcadik fejezet tárgya a személyiség mint életforma. E koncepció számára teljesülnie kell néhány adekvátsági kritériumnak: összeegyeztethető-

¹⁴ D. Parfit: The Unimportance of Identity. In Raymond Martin – John Barresi (eds.): *Personal Identity*. Blackwell Publishers, Oxford, 2003, 292–317. Quante: i. m. 115.

nek kell lennie a személyiségfeltételekkel, teljesülnie kell a *person-making characteristics*-nek, ami a személyes élet legösszetettebb feltétele, s összhangban kell lennie az emberi perzisztenciára vonatkozó biológiai tétellel. Az egység kérdése pedig nem a fenomén komplex mivoltának hangsúlyozásában áll, hanem arra kérdezzük rá, hogy miként kapcsolódik össze egymással az emberi perzisztencia és a személyiség az emberi személyeknél.¹⁵ Ezt a kérdést az utolsó fejezet tárgyalja. Egy további adekvátsági kritérium a személyiség struktúrájára irányuló kérdéshez kötődik, amelyben az önmagunkhoz való viszony evaluatív és aktív dimenzióit értelmezzük. Arra kérdezzük rá, hogy miért van az, hogy a személyek nem csupán rendelkeznek az étellel, hanem életvezetés jellemzi őket? Újabb kritériumot jelent az, hogy a személyiség struktúrája megvilágítja etikai praxisunk egyik lényegi vonását, a személy autonómiája és integritása tiszteletben tartásának elemét. Végül az interpretáció és a személyiség identifikációja életvilágbeli praxisának értelmezése merül fel kritériumként.

A személyiségstruktúra általános keretének felvázolása két irányból történik: a személyiség feltételeire, illetve az emberi organizmus perzisztenciájára irányuló kérdésekre adott válaszok felől. Az általános elemek sorában elsőként az identitás szociálpszichológiai fogalma merül fel. Az önértelmezés a modern életforma alapeleme, ami azonban önmagában nem nyújt védelmet az önmagunkról alkotott kép elbizonytalanodásától. Kétely és kétségbeesés, irányvesztés az az ár, amit a személyes autonómiát megcélzó modern életformánkért fizetnünk kell.¹⁶ Ám e veszteségtapasztalat is nyilvánvalóvá teszi, hogy az önértelmezés maga is orientációt kínálhat életformánk számára, értelmet és jelentést adhat életünknek. Az általános keretfeltétel további eleme a résztvevői perspektíva. A személy-lét előfeltételezi, hogy magammal és másokkal szemben rendelkezem ezzel a perspektívával, amely különbözik a kauzális és funkcionális magyarázatokra irányuló megfigyelői perspektívától. Azon intuíciók jelentős része, amelyekről a személyiség kapcsán szó van, nem magyarázható csupán megfigyelői perspektívából. A résztvevői perspektívához illeszthető a személyiség koncepciója mint értékelő-normatív és aktív önmagához való viszony. Ennek nyomán a személyiség struktúrája az én és a mi hermeneutikai összjátékaként értelmezhető. Ennek eleme az elismerés mint konstitutív reláció. A személyiség ugyanis nem privát tulajdonságokból tevődik össze, hanem az elismerés-modell szerint konstituálódó szociális szerepek révén. Személynek lenni annyi, mint saját magát és másokat mint személyeket ismerni és elismerni, illetve mások által ismertnek és elismertnek lenni. A személyiség feltételeit tehát nem valamiféle episztemológiai eszköztárral azonosítjuk be, hanem konstitutív relációkként fogjuk fel.

¹⁵ Quante: i. m. 135.

¹⁶ I. m. 137.

Személynek lenni és a személyiséget kifejleszteni azt jelenti, hogy az elismerés értékelő viszonyában vagyunk, amely mindig szociálisan közvetített.

A személyiség (*Persönlichkeit*) és a személy (*Personalität*) különbsége további összetevője a felvázolt keretnek. A személy (*Personalität*) fogalma két személynek (*Person*) valamely tömeghez, csoporthoz való tartozását fejezi ki. Ez az azonos tulajdonság különböző személyeket illet meg, függetlenül attól, hogy miként teljesítik a személyiségfeltételeket. A személyiség ezzel szemben az individuális megformáltságot jelenti, ami a személyes életforma struktúrája szempontjából lényeges: itt a személynek az önmagához való individuális értékelő viszonyáról van szó.

Az általános keretfeltételek speciális elemei sorában alapvető a *valamivel* való azonosulás. Az identifikáció *mint* olyan az elrendezés és a hozzárendelés kognitív teljesítménye, a valamivel való identifikáció viszont értékelő jellegű, ami lehet pozitív és negatív is. Ez utóbbi a személyes beállítottsághoz tartozik, amelyben valamely személy saját elmúlt vagy leendő körülményeire vonatkozik. Ez a fajta identifikáció speciális esete az általános emberi empátia képességének, amely lehetővé teszi, hogy beleilleszkedjünk más entitások perspektívájába. Ez az azonosulási forma kapcsolódik azon feltevésekhez, amelyek a jóra, az igazságosra, az értelmesre vagy az értékesre vonatkoznak. Nyilvánvaló, hogy a valamivel való identifikáció túlmegy a logikai és az instrumentális racionalitáson. A sikerült élet alapvető vonatkoztatási pontja ez, ahol a személyes élet stuktúrája összekapcsolódik az etikai praxissal. A valamivel való identifikáció aktív természetű: személyektől elvárjuk, hogy aktívan vezessék saját életüket. Ebben az összefüggésben az etikai praxis fontos eleme a személyiség integritásának és a személyes autonómiának a tisztelete. Tekintettel kell lennünk arra is, hogy az értékek és normák kevésbé a gondolkodáshoz, inkább az akaráshoz kötődnek. Az akaráshoz tartoznak a mentális epizódok is – ugyanúgy, ahogy az észlelések vagy a meggyőződések –, amelyek propozicionálisan strukturálódnak.¹⁷ Már Fichte megfogalmazta, hogy a „gondolkodó intencionális beállítottság” mellett, amely egy fennálló tényállást fog föl, az „akaró intencionális beállítottság” is lényeges. Ez utóbbi arra irányul, hogy a világ állapotát az akarás propozicionális tartalma szerint egyenlítse ki.¹⁸ Az akaró beállítottságban a vonatkozás tárgya aktivitások révén átalakul. A valamivel való identifikáció mint aktív beállítódás azt is jelenti, hogy saját személyiségünket is aktívan alakítjuk, illetve képesek vagyunk ezt elképzelni. Amikor a személyek korábbi vagy leendő állapotokkal azonosítják magukat, akkor nem egyszerűen „megismerik” azokat, hanem aktívan viszonyulnak hozzájuk. Az emlékezésben és az anticipációban a mentális állapotokat jelentésegységekként fogjuk fel, s ilyenekként intergáljuk őket saját

¹⁷ I. m. 146.

¹⁸ Uo.

magunkról alkotott koncepciónk hálójába. A koherencia mint értelmes egység iránti törekvés olyan vonás, amely a valamivel való identifikációt mint személyes beállítottságot jellemzi. Az aktív jelleg ezért nem csak az interpretációra, hanem az életvezetésre is vonatkozik. Törekszünk arra, hogy saját személyiségünket kifejlesszük, és hogy terveket valósítsunk meg, amelyekben megmutatkozik, kik is vagyunk és mit szeretnénk elérni. Ezt a törekvést a jó és sikerült élet képzetei vezetik.

A személyiség struktúrájának meghatározásához tartozó elem a kívánság (*Wunsch*), amelyet az összes praktikus beállítottságra vonatkozó általános fogalomként értelmez Quante. A cselekvési szabadság nem specifikusan emberi személyekre érvényes, hiszen ezzel állatok is rendelkeznek. A kívánság megfelelőbb fogalomnak mutatkozik. Két fokozata van: az elsőnek a tárgya egy cselekvés, a másodiknak pedig az első kívánságfok. Azaz egyfajta reflexivitás és önmagához való értékelő viszony is fellép. A szerző a volíció (*Volition*) fogalmát vezeti be Frankfurt nyomán, aki a volíciókban az akarás struktúráját vélte felfedezni.¹⁹ Quante korrekciós javaslata, hogy vegyük tekintetbe: a személyhez mindig volíciók és kívánságok tömege tartozik. A személyiség, Wittgensteinnal szólva, komplex „minta az életröngyegen”. Ez azt jelenti, hogy nem lehetséges pontszerűen felfogni. Ám tudatában kell lennünk annak is, hogy az emberi személyek számára lehetetlenség saját életvezetésük összes aspektusához reflexív-evaluatív viszonyt kialakítani.

E fejezet összefoglalásában a szerző a személyiség ontológiai státuszát állítja középpontba. A személyiség emberi organizmusok komplex és dinamikus tulajdonsága. A személyiség intern struktúrája megenged változásokat, amiben az önmagunkhoz való viszony aktív jellege mutatkozik meg, s ami másrészt mint biográfia fogható föl. A személyiség változásának szélsőséges esete az elvesztése, ami például a szenilitás esetében nyilvánvaló. A személyiség változásának pontosabb meghatározásához az azonosság speciális feltételeinek egész sorát kell tisztázni. Ennek a fejezetnek az egyik eredménye Quante megfogalmazása szerint az, hogy a személyiség az emberi életforma egyik központi, az etikai praxist fundamentálisan befolyásoló jellegzetessége.

A kilencedik fejezet a biográfiai koherenciáról szól. E fogalommal a szerző a személyiség identitásfeltételeire vonatkozó mindennapi gyakorlatot akarja közvetíteni. A mindennapi etikai gyakorlat folyamán szembesülünk az emberi perzisztencia kérdéskörével, amely a köznapi gondolkodás számára magától értetődő megfontolásként jelenik meg. Ezen a szinten minden további nélkül megállapítjuk, hogy a kérdéses személy a kérdéses időpontban még nem született meg, vagy már meghalt. A személyes identitás kérdése a biográfiai koherencia értelmében is része a mindennapi gyakorlatnak, például

¹⁹ H. G. Frankfurt: *The Importance of What We Care About*. Cambridge University Press, Cambridge, 1988.

a bocsánatkérés vagy a körülményekre való hivatkozás formájában. A koherencia követelménye azt jelzi, hogy a konzisztencia a logikai ellentmondásmentesség értelmében ebben az összefüggésben nem elegendő: szükség van koherenciára is, a tartalmi összefüggés és a plauzibilitás értelmében.

Az emberi egzisztencia specifikus időbeli irányultsága a születéstől a halálig centrális jelentőségű a biográfiai koherencia strukturáltsága számára. Részben biológiai törvényszerűségekből ered, de kulturális értelmezések és formák, illetve szociális kontextus is tartozik hozzá. A résztvevő perspektívája van itt jelen, amelyben a biográfiai koherencia interszubjektív jellege is tetten érhető. E fejezet célja, hogy mindennapi gyakorlatunkból kiindulva a szerző rámutasson a személyiség változhatósága legfontosabb kritériumainak érvényességi területére és határaitra. A filozófiai reflexió „csupán” abban áll, hogy közvetíti a mindennapi gyakorlatunkba bevésődött kritériumokat.²⁰ Az az elképzelés, hogy saját személyiséget fejlesszünk ki és saját életvezetésünk legyen, kultúránk fundamentális és széles körben elfogadott értékkezzei közé tartozik. Az erre való törekvés során a teljesség követelményét nem állíthatjuk föl. A racionalitásfeltétel ugyan megkövetelné, de itt elsősorban a résztvevői perspektívával van dolgunk. A szerző elhatárolja magát a személyiség ideáljától, az egzisztencialista filozófia eredetiségkonceptiójától és a romantikus zseni-elképzelésektől. Az eredetiség kritériuma helyett a személyiség realiztikus koncepciójának igényét állítja föl. Felmerül a kérdés: akkor mit jelent a „saját” (*eigen*) a személyiség e koncepciójában?

A személyiség (*Persönlichkeit*) a személyek különös etikai státuszának forrása. A személyiség és a személy (*Personality*) kitüntetett etikai státusszal rendelkezik. Egy személy feltételezi személyisége intergritásának megőrzését, s egy személy autonóm döntései és cselekedetei etikai értelemben tisztelendőek, azaz nem akadályozhatók vagy korlátozhatók jelentős etikai okok hiányában. Frankfurttal vitába szállva, aki a szinkron strukturát részesíti előnyben az autonómia kérdésében, Quante azon a véleményen van, hogy a diakrón koherencia specifikus formája figyelembe veendő az autonómia-koncepcióban. Az emlékezés és az anticipáció terülén nyilvánvaló a diakronitás fontossága. Csakis ennek a diakrón komponensnek az integrációja teszi lehetővé, hogy megértsük a személyes autonómia specifikus szerkezetét. A személyiség viszont szociálisan közvetített, ami azt is jelentheti, hogy a szociális hatások nem minden formája egyeztethető össze a személyes autonómiával.

E fejezetben arra az eredményre jutunk, hogy az aktívan létrehozott biográfiai koherenciának a mindennapi gyakorlatban fellelhető kritériumai kontextuálisan kötöttek és pragmatikus irányultságúak. Ez a fajta flexibilitás nemcsak, hogy elvárható, hanem megfelelő és plauzibilis a személyes auto-

²⁰ Quante: i. m. 160.

nómia, az integritás tiszteletben tartása és a saját magunk által meghatározott élethez való jog elismerése vonatkozásában. A változatosság, a kontextusfüggőség és a kritériumok puhasága felel meg a szóban forgó tárgy természetének. A szisztematikusságra való törekvés az adott fenoménvilággal való megfelelés értelmében veendő. Fontos továbbá, hogy a résztvevői perspektívában implikáljuk az első személyű, valamint a szociális perspektíva korlátozását. A szociális állapotok nem teljesen instabilak, de nem is tudjuk ezeket hatályon kívül helyezni, már csak biológiai vagy antropológiai alkatunk miatt sem. A személyiség első személyiségének és szociális konstituáltságának összjátékához kapcsolódik a személyiség e koncepciója, amely elsődlegesen etikai gyakorlatunkban gyökerezik.²¹

Lezárásként – és újabb munkák ígéreteként – Michael Quante azt veszi górcső alá, hogy miként viszonyul egymáshoz az emberi perzisztencia és a személyiség. Miért van az, hogy az emberi személy identitása ugyan komplex jelenség, de mégis egységesként éljük meg? Az emberi személyekre mind ember-létük, mind személy-létük jellemző, s normális esetben ezt egységes fenoménként éljük meg. Az ember személy-létét két szempontból nézhetjük, de mind a kettő a résztvevői perspektívára van ráutalva. Az egyik szempont a személyiség feltétele, amely tulajdonságok és képességek katalógusát tartalmazza: teljesülniük kell ahhoz, hogy egy individuumot személyként ismerjünk meg és ismerjünk el. A másik szempont a személyiség mindenkor egyéni kialakulása–kifejlődése, amelyhez hozzátartozik önmagához való értékelő viszonya is. Ez az általa létrehozott biográfiai koherenciában manifesztálódik. Az emberi személyiség egységéhez hozzátartozik a két perspektíva dualitása: egyiket sem lehet a másik javára eliminálni. Megfigyelői perspektívában az emberi organizmus tulajdonságait és képességeit a személyiség lehetőségfeltételeiként (*Ermöglichungsbedingungen, enabling conditions*) vettük tekintetbe. Résztvevői perspektívában az ember-lét fizikai és biológiai aspektusai mint interpretációk lépnek föl. Ezzel a metodológiai fundamentummal és háttérrel lehetséges megmutatni azt, hogy ez a két aspektus az embernél milyen sokrétűen kapcsolódik össze, és egyúttal korlátozódik. Ez a kapcsolat azonban kontingens: a mindenkor konstelláció sokrétűen változtatható.

Ezt a könyvet azzal a kívánsággal teszi le az olvasó, hogy érdeklődéssel várja a folytatást.

²¹ I. m. 176.